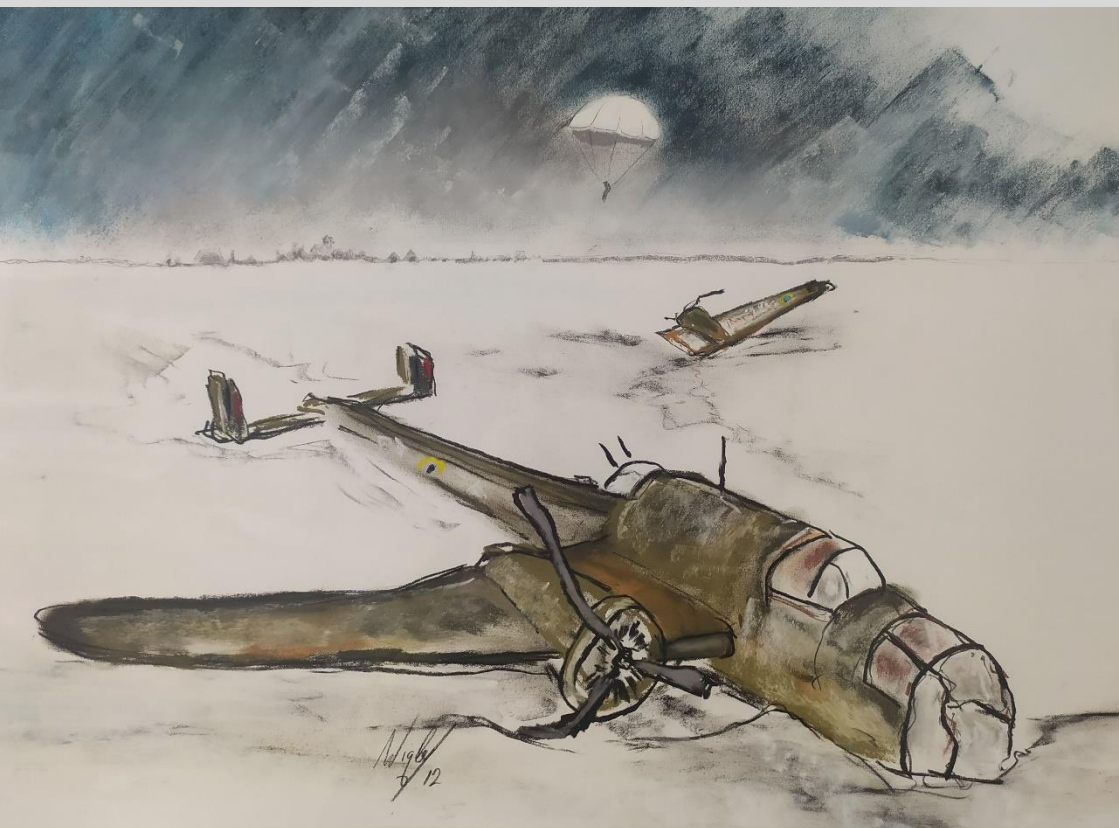

Koudumer verhalen uit de Tweede Wereldoorlog

Brochure bij de expositie 'Koudumer
verhalen uit de Tweede Wereldoorlog'
van Histoarysk Koudum

Voorwoord

In 2025 is het tachtig jaar geleden dat de Tweede Wereldoorlog eindigde. Een mooie gelegenheid om eens te kijken welke interessante verhalen zich toen in Koudum afgespeeld hebben.

Dat blijken er heel wat te zijn! Uit die verhalen werden er twaalf gekozen, deels bekende, maar er zijn ook nieuwe verhalen. Die komen uit opgezochte documenten, een gevonden notitieboekje of een opgestuurd dagboek, zoals dat van de schilder W.J. Dijk die de laatste jaren van de oorlog op Galamadammen woonde.

Veel Koudumers kennen de verhalen van de oorlogsslachtoffers Tjalke van der Wal of Gerben Ypma naar wie straten in Koudum vernoemd zijn. Ook bekend zijn de verhalen van de drie families in Koudum die de Yad Vashem-onderscheiding kregen voor hun hulp aan Joden. Via het onderzoek van Jan de Vries in *It grutte swijen* (2022) kennen we nu beter het verhaal van het doodschieten van de Koudumer jongeman Piebe Hoekema in 1944 en de dramatische nasleep daarvan.

Maar wat is er bijvoorbeeld gebeurd met Albert van de Water die in 1940 huisarts werd in Koudum op huize Grovestins? Opeens, in 1943, was de dokter weg. Het verhaal ging dat hij een pakje sigaretten ging halen en niet meer terugkwam. Later werd bekend dat hij in december 1945 in Torgau (tussen Dresden en Leipzig) in Russisch krijgsgevangenschap is overleden. Maar wat is zijn verhaal?

Op die laatste vraag komt na tachtig jaar een antwoord in één van de twaalf verhalen die uitgekozen werden voor de expositie 'Koudumer verhalen uit de Tweede Wereldoorlog' in Galerie Lytse Skientme (16 januari - 15 februari 2025). De verhalen zijn beknopt te lezen in deze brochure en uitgebreider op de website van Histoarysk Koudum.

Scan deze QR-code en ga naar de pagina over de expositie 'Koudumer verhalen uit de Tweede Wereldoorlog'. Vanaf die pagina is gemakkelijk door te klikken naar elk van de twaalf verhalen.

De crash van de Hampden AE 248, 3 juli 1942

In de vroege ochtend van 3 juli 1942 stortte een geallieerde bommenwerper in Koudum neer. De Canadese Hampden AE 248, was opgestegen vanaf het Britse vliegveld Waddington voor een bombardementsmissie naar Bremen. Het werd boven het IJsselmeer onderschept door een Duitse nachtjager van het vliegveld Leeuwarden en beschoten.

De Hampden explodeerde boven Koudum. Eén vleugel van het toestel kwam neer bij de boerderij op Kerkhoflaan 12. Het grootste gedeelte van het wrak stortte zo'n 500 meter ten zuiden van de kerk neer.

Bij de crash kwamen drie van de vier bemanningsleden om. De stoffelijke resten van de sergeanten Robert Oscar Williams (navigator), Robert William Rowland Whytock (radiotelegrafist-boordschutter) en John Noel Waddington (radiotelegrafist-boordschutter) werden met militaire eer in Koudum begraven. Hun graven zijn nog altijd op de Algemene Begraafplaats te vinden.

Piloot Kingsley Brown landde met zijn parachute op het dak van een huis in Molkwerum. Hij ging via Koudum, Leeuwarden en Amsterdam op transport naar het krijgsgevangenkamp Stalag Luft 3 bij Sagan in het huidige Polen. Daarover schreef Kingsley in 1989 in zijn boek *Bonds of Wire*.

Na de crash is een explosief uit de Hampden door Duitse militairen tot ontploffing gebracht in een weiland richting Galamadammen. Op een foto van 21 juli 1942 speelt de Koudumer jeugd in de bomkrater. Na de ontploffing is er een bomscherf gevonden. Op 3 juli 2012 is in Koudum het 'Fleanmasine Monument' onthuld.

Geen doorsnee NSB'er: Anne Jacob van der Veer

Tijdens de oorlog kozen sommige Koudumers de kant van de bezetter. Vaak waren ze lid van de Nationaal Socialistische Bond (NSB), een politieke partij onder leiding van Anton Mussert, die de bezetting van Nederland in 1940 door de Nazi's van Hitler verwelkomde. Enkele dorpsgenoten gingen nog een flinke stap verder door onderduikers te verraden of dienst te nemen in het Duitse leger. Van de drie Koudumers die het laatste deden kwam er een levend en wel terug. Na de oorlog zijn hij en zijn vrouw veroordeeld.

„Omdat ze als groentekweekers voor de mestvaalt leidden”, trachtte de tuinder Anne van der Veer te Koudum z'n lidmaatschap van de N.S.B. tijdens de bezetting te motiveeren. Hij bleek overigens een meelooper te zijn geweest, want daarnaast was hij lid van den Tuinbouwraad voor de Provincie Friesland en lid van de Buurboerenraad der gemeente H.O.N. Als alle N.S.B.-ers, gaf ook de onfortuinlijke tuinder toe, na 1949 gedwaald te hebben, maar 't Tribunaal was er toch niet zoo van overtuigd, dat hij volkomen „genezen” was. „Deutschland is het hart van Europa”, „Internationaal Jodendom”, „Internationaal Kapitalisme”, zijn uitdrukkingen, die nu niet bepaald van een juiste geesteshouding spreken. Maar siecht bekend stend besch. niet en het Tribunaal wilde ook rekening houden met beschuldigde's groot gezin, dat, wil het financieel niet ten gronde gaan, zijn bijstand dringend noodig heeft. 1 Jaar internering, luidde dan ook de uitspraak, met aftrek v. preventief en ontz. v. d. beide kiesr. v. 10 j.

De berechting van ‘foute Nederlanders’ vond plaats tijdens ‘tribunalen’. Van zwarthandelaren werd hun verdiende geld afgepakt. In Friesland werden processen gehouden in o.a. Sneek, Leeuwarden en Heerenveen. Kranten deden verslag van de zittingen en de straffen. Voor zover bekend kregen in totaal minstens tien dorpsgenoten een veroordeling. In veel gevallen betekende dat een jaar opsluiting en tien jaar ontzegging van het stemrecht.

Een van de veroordeelden was de tuinder Anne Jacob van der Veer (1900-1978). Zijn zoon Jaap heeft enkele jaren geleden het levensverhaal van Anne gepubliceerd op de website van Histoarysk Koudum. In het voorwoord schrijft hij over het NSB-verleden van Anne: ‘Denk niet dat het mijn bedoeling is het goed te praten, al zou ik sommige zaken liever achterwege laten.’ Na de oorlog is Jaap nooit gepest zoals de meeste kinderen van NSB-ouders. Dat is een teken van een ongewone situatie. Anne van der Veer was dan ook geen doorsnee NSB'er en zeker geen meeloper die in 1940 op de wagen sprong.

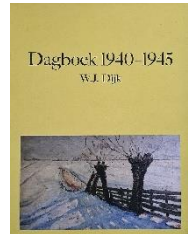
Het bijzondere levensverhaal geeft inzicht in dramatische gebeurtenissen die Anne troffen en zijn keuzes die maakten dat hij al in 1934 in de NSB van Mussert belandde. Frustratie voert de boventoon. Anne zocht de schuld voor zijn situatie niet in de eerste plaats bij zichzelf maar gaf anderen de schuld. Joden hielden volgens hem het kapitalistische systeem in stand dat maakte dat hij als tuinder gedwongen was tot een armoedig bestaan. Hij stond op goede voet met de Duitse commandant in Staveren, toch heeft hij nooit mensen verraden, hoewel hij de gelegenheid had.

W.J. Dijk en diens schoonzoon dokter Van de Water

Willem Jans Dijk (1881-1970) werd onderwijzer, maar ontwikkelde zich tot een gerenommeerd schilder en tekenaar van landschappen en schepen. In 1942 kwam zijn woning in Den Haag in het Sperrgebiet te liggen. Dijk verhuisde met zijn vrouw naar Koudum, om in december 1942 zijn intrek te nemen in hotel Galamadammen.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog hield Dijk een dagboek bij. Dijk is fel anti-Duits en maakt zich regelmatig kwaad over zwarthandelaren. Hij schrijft over de houding van de Koudumers tegenover de bezetters, over de angst die ze uitstaan, en over de hoop op het einde van de bezetting.

Hij beseft ook dat de hongerwinter 1944-1945 in het westen van Nederland erger was dan in Friesland. Hij probeert de hele oorlog door te blijven schilderen, maar het wordt steeds moeilijker om aan materiaal te komen.

In zijn dagboek schrijft W.J. Dijk ook over meer en minder bekende gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog in Koudum en omgeving. Bijvoorbeeld de moord op Tjalke van der Wal en Gerben Ypma, een mislukte wapendropping bij Koudumerzijl en de bevrijding van Koudum. Door het dagboek van Dijk kennen we nu eindelijk de toedracht van het in brand steken van Galamadammen en de in zijn ogen klungelige reactie van de NBS.

Albert van de Water (1904-1945) studeerde medicijnen in Groningen, trouwde in Den Haag met Coba Dijk, een dochter van W.J. Dijk, en was tot 1939 officier-arts bij het KNIL in Nederlands-Indië. Van 1940 tot 1943 was hij huisarts in Koudum, op huize Grovestins. Op 23 februari 1943 schreef Van de Water een brief om arts te worden in een Duits ziekenhuis, "aangezien de praktijk mij hier niet bevredigt".

Zo kwam dokter Van de Water in de loop van 1943 in een ziekenhuis in Torgau terecht. In Torgau ontmoetten de Russische troepen en de geallieerden elkaar in april 1945. Het ziekenhuis waar Van de Water werkte, lag in het Russische deel en hij moest daar na de capitulatie van Duitsland blijven werken. Op 1 december 1945 is Albert van de Water aan een longontsteking overleden en in Torgau begraven. Bij de tweedeling van Duitsland is hij herbegraven in Berlijn-Spandau, op het kerkhof In dem Kisseln.

Verzetsdaden

De Koudumer aannemer Theunis de Vries was regionaal contactpersoon van de Landelijke Organisatie voor hulp aan Onderduikers en o.a. actief bij het verspreiden van illegale kranten. De Vries werkte vaak samen met Wiebe Munniksma. Munniksma had een vervalst persoonsbewijs van de gemeente Lemsterland op naam van Jelle Keegstra en een verklaring in twee talen van de burgemeester 'dat de werkzaamheden van Jelle Keegstra het gebruik van een fiets absoluut noodzakelijk maken'.

Ook de Koudumer manufacturier Anne Osinga hielp o.a. mee bij het onderbrengen van onderduikers. Zijn huis werd een centraal punt van de ondergrondse. Hij bood vanaf mei 1944 onderdak aan Ewinus Setinus Steenhuisen die uit Drachten moest vluchten, en vanuit zijn onderduikadres in Koudum zijn illegale werk voortzette.

De in 1923 in Rotterdam geboren tweeling Jan en Wim Tuchscherer dook onder in Friesland, eerst in Hindeloopen, later in Koudum. Ze zaten beiden in het verzet. Wim Tuchscherer is door verraad op 4 februari 1945 in Koudum opgepakt en op 8 april 1945 omgekomen in Wilhelmshaven in Duitsland. Jan Tuchscherer heeft de oorlog overleefd.

Arie Jan van Dijk, gereformeerd predikant, was actief bij de hulp aan onderduikers. Gemeenteambtenaar Lolke Dokkum hielp Theunis De Vries bij het in veiligheid stellen van een Amerikaans piloot in april 1944. Meer medewerkers op het gemeentehuis zoals Hinne de Jong en Eisje Speerstra waren bij het verzet in Koudum betrokken.

Schipper Karel van der Veen voer op het skûtsje 'Lyckeltje'. Dat lag in de oorlog ook wel tussen Koudum en It Heidenskip om onderduikers te herbergen. Van der Veen heeft in opdracht van de Binnenlandse Strijdkrachten met zijn skûtsje de betonning van de vaarroute naar Heeg in de Fluessen versleept naar It Sân, waar de Duitse schepen vastliepen op de ondiepte.

Enkele andere verzetsstrijders worden bij een ander onderwerp behandeld, zoals Tjalke van der Wal, Gerben Ypma, Johannes Hoekstra, Willem de Boer.

De zwartste dag: 16 augustus 1944

In de zomer van 1944 doet in Koudum voor het eerst een knokploeg van zich spreken. Commandant is dan Gerben Oppewal (1919-1998), schuilnaam Gerard, die zijn werk als marechaussee te Franeker verruilde voor het verzet. Hij was onder meer betrokken bij de bekende overval op de gevangenis in Leeuwarden. In Koudum zat hij ondergedoken bij Tjalke van der Wal.

Op 3 augustus 1944 pleegde hij met de knokploeg een geslaagde overval op het Workumer distributiekantoor, onder leiding van Haitse Wiersma (1911-1982) van de knokploeg Sneek. 13.000 bonkaarten werden buitgemaakt.

Andere knokploegleden waren Gerben Ypma uit Huizum, de marinier Jaap Niemans uit Den Haag en de gebroeders Jan en Wim Tuchscherer. Ze zaten allemaal ondergedoken in Koudum. Ypma, schuilnaam Klaas, was de rayonleider van de Landelijke Organisatie voor hulp aan Onderduikers. Hun verzetsdaad had grote gevolgen, die levens van alle betrokkenen getekend heeft.

Het verzet had de bonkaarten nodig voor de voedselvoorziening van onderduikers in Utrecht, maar door verraad daar wisten de Duitsers dat ze de daders van de overval in Koudum moesten zoeken. Op 14 augustus kwamen leden van de Sicherheits Dienst naar Koudum en kregen Gerben Ypma in handen. Hij is gemarteld in het beruchte Scholtenhuis in Groningen, maar hij heeft hij minimaal 24 uur gezwegen, zodat zijn maten konden weggkomen.

In de vroege ochtend van 16 augustus 1944 keerde de SD met Gerben Ypma in Koudum terug. Iedereen had kans gezien te verdwijnen. Alleen Tjalke van der Wal dacht geen gevaar te lopen en was niet ondergedoken. Hij werd op de Dammenseweg, recht voor de pastorie, op nog geen 100 meter van zijn huis, doodgeschoten. Gerben Ypma moest zijn folteraars meenemen naar zijn onderduikadres in een pand aan de Zwarteweg. Daar werd hij op een wrede manier op zijn bed doodgeschoten.

Naar Tjalke van der Wal en Gerben Ypma zijn straten in Koudum vernoemd.

Koudumers die de onderscheiding van Yad Vashem kregen

De Israëlische instelling Yad Vashem geeft onderscheidingen aan niet-Joden die tijdens de Tweede Wereldoorlog Joden hebben gered. Drie families in Koudum kregen deze onderscheiding: Willem en Antje de Boer-Bijl, Marten en Grietje Veldstra-van der Plaats en Karel en Teuntje van der Veen-Bakker. Bij het gezin van Theunis de Vries was het Joodse meisje Rosa ondergedoken. Ter herinneringen daaraan liet de Joodse organisatie Le-Ezrath ha-Jeled in Israël een boom planten voor deze familie.

Willem en Antje de Boer-Bijl

Willem de Boer bracht met zijn paard-en-wagen Joodse onderduikers naar onderduikadressen. In 1943 nam hij de anderhalf jaar oude Rebecca (Rifka) mee naar zijn eigen huis. Rifka werd liefdevol opgevangen door 'mem' Antje en beide tienerdochters. Als Tienie de Boer werd ze zelfs door een ambtenaar ingeschreven in het trouwboekje van Willem en Antje. Ook het Joodse jongetje Herman Worms zat bij De Boer ondergedoken en overleefde zo de oorlog.

In 1998 kregen Willem en Antje de Boer postuum de Yad Vashem-onderscheiding, waarbij de in Jeruzalem wonende Rebecca Bitterman aanwezig was. 'Rifka' beschreef haar verhaal in *Het verleden komt 's nachts terug* (2020).

Marten en Grietje Veldstra - Van der Plaats

Het Joodse meisje Sara Ritmeester heeft als Gerry bij het gezin van Marten en Grietje Veldstra-Van der Plaats gewoond, in een boerderij aan de huidige ds. L. Tinholtstraat. Sara's vader was kok in Amsterdam. Haar ouders zijn tijdens de oorlog naar een vernietigingskamp getransporteerd.

In 1967 kregen Marten en Grietje Veldstra de Yad Vashem-onderscheiding.

Karel en Teuntje van der Veen

Het Joodse meisje Helena (Lena) Preger kwam als 15-jarige in de winter van 1943-1944 bij Karel en Teuntje van der Veen-Bakker die aan de Beukenlaan woonden. Het gezin nam Lenie op als hun eigen dochter. Helena Baarda-Preger zorgde er in 1991 voor dat Karel en Teuntje van der Veen postuum de Yad Vashem-onderscheiding kregen.

Onderduikers en evacués

‘Het was 1942 en de onderduiking kwam hier sporadisch voor’ ... ‘In 1943 kwam onderduiken hier meer in de mode’. Deze woorden van verzetsman Theunis de Vries maken duidelijk dat naarmate de oorlog vorderde, steeds meer mensen een goed heenkomen zochten, bijvoorbeeld in Koudum.

Het waren niet alleen Joden, Roma en Sinti. Ook oud-militairen, verzetsstrijders, communisten, hongerevacuees, geallieerde vliegeniers, mannen en jongens die de ‘Arbeitseinsatz’ wilden ontlopen, een enkele uit het Duitse leger gedeserteerde Nederlander en mogelijk zelfs een infiltrant van de SD die zich voordeed als onderduiker.

Rayonhoofd van de L.O. Sjerp Praamsma (foto), zelf ondergedoken geweest in o.a. Molkwerum, schrijft dat hij in de laatste oorlogswinter 800 onderduikers onder zijn hoede had op het grondgebied van de voormalige gemeenten H.O. en Gaasterland met de steden Workum, Hindeloopen en Staveren. In dat gebied woonden toen ongeveer 15000 mensen.

Als deze cijfers juist zijn, zijn er in Koudum zeker 100 onderduikers geweest. Onmiskenbaar gaven zij kleur aan het leven hier. De Joodse goochelaar Richard Stein ofwel Ricardo die met zijn vrouw Dora bij Kroondijk zat, verzorgde voorstellingen op school. Onlangs kreeg Romke Kroondijk contact met kleinkinderen van dit echtpaar. Ook van sommige andere onderduikers is wat bekend, bijvoorbeeld omdat zij een belangrijke rol speelden in verzetsgroepen, hun verhaal publiceerden, namens hen Yad Vashem onderscheidingen zijn uitgereikt, of omdat het contact bleef bestaan zoals in het geval van Chris van Voorthuizen uit Amsterdam.

Henk Glimmerveen uit Maarssen beschreef zijn verblijf in Koudum en de reis ernaartoe. Dat deed ook Dirk Jan Norg uit Harlingen. De Joodse Cis van Rijn, ‘Lies’, maakte een gedicht over haar herinneringen. Zij zat tot de razzia in augustus 1944 ondergedoken bij zuster Scheringa. Gerrit van der Ploeg werd opgepakt maar wist met hulp van buiten te ontsnappen uit de politiecel in het gemeentehuis. Tijs van Straten stuurde een brief waarin hij spijt betuigde aan zijn onderduikgevers omdat hij zich onder een valse naam als onderduiker had aangemeld nadat hij uit het Duitse leger was gedeserteerd.

It grutte swijen

Na de moord op Gerben Ypma en Tjalke van der Wal op 16 augustus 1944 werd de situatie in Koudum behoorlijk grimmig, omdat de verzetsbeweging niet opgaf. *It grutte swijen*, dat speelt gedurende de laatste Oorlogswinter, staat niet in de veelal door oud-verzetsstrijders geschreven boeken over de

Tweede Wereldoorlog in Friesland. In 2022 is het na uitvoerig onderzoek in boekvorm uitgebracht. Het toont op ontluisterende wijze wat de paranoia van oorlog met mensen doet. Het toont ook de moeite die verzetslieden, overheden en andere betrokkenen deden om het verhaal in de doofpot te stoppen. De openbaring is ongetwijfeld zwaar voor betrokkenen, maar zegt het spreekwoord niet dat fouten leerzaam zijn? Een belangrijk doel van geschiedschrijving is het kweken van historisch besef en proberen te leren van fouten.

Een onwerkelijke aaneenschakeling van gebeurtenissen voltrok zich nadat de Duitsers op 16 november 1944 bij Norg de tewerkgestelde Piebe Hoekema doodschoten, omdat hij uit het werkkamp was weggelopen. Zijn oudste zuster werkte toen in Apeldoorn. Zij wist uiteindelijk rond de kerstdagen thuis te komen dankzij Arend Klee uit Steenwijk, die zijn intrek nam bij de Hoekema's. In januari werden opvallend veel onderduikers opgepakt. Het verzet ging op zoek naar een verrader. De verdenking viel op Klee. Na het verzamelen van bewijs is hij door het verzet geliquideerd. Maar het verraad stopte niet. Toen viel de verdenking op een persoon die Lex wordt genoemd en ook hij overleefde het niet. Mogelijk omdat hij zich als arrestant heeft verzet en tijdens een gevecht is gedood.

Het is niet onmogelijk dat de volgorde anders was en dat Lex het eerste slachtoffer was en Klee het tweede. Klee had een slechte reputatie. Over Lex is niets bekend. Het is zelfs niet uitgesloten dat hij een ondergedoken verzetsstrijder van elders was. Hoe dan ook lijken beiden ten onrechte te zijn omgebracht omdat meteen na de bevrijding duidelijk werd dat Douwe Pieter Muizelaar, een dorpsgenoot, het verraad had gepleegd, op advies van zijn vader Jacob Muizelaar. Douwe Pieter was opgepakt wegens ontduiking van de arbeidsinzet. De Duitse commandant van het hoofdkwartier in Staveren zou hem zwaaiend met een pistool tot het verraad hebben gedwongen.

NBS: de orders van Siemen de Jong

Een goed bewaard geheim uit de Tweede Wereldoorlog is de positie van Koudum als commandocentrum van de Binnenlandse Strijdkrachten (NBS) district IV, dat het grondgebied van geheel Zuid-Friesland omvatte, van Workum tot Lemmer. De landelijke NBS is opgericht in september 1944. Maar pas op 11 december kreeg de commandant van district IV de opdracht om een organisatie op te tuigen. Die commandant werd de voormalig legerofficier Siemen de Jong van Balk, tot dan commandant van de Ordedienst (OD) die met de verzetsgroepen LO (Landelijke vereniging tot hulp aan Onderduikers) en de KP (knokploeg) opging in de NBS.

Zijn commandopost was in Koudum, in een leegstaande woning in de Kninebuert, achter de manufacturenwinkel van zijn zwager en zuster Jacob en Maaïke de Boer. Daar zat hij zijn orders te tikken. Koeriersters fietsten af en aan om ze te bezorgen. Een map met brieven en orders, lopend van 1 december 1944 tot en met 15 februari 1945, is in 2007 teruggevonden op het plafond van Verlengde Hoofdstraat nr. 8. Het zijn voornamelijk bevelen van de commandant van het gewest Friesland, soms gecodeerd. De map bevat ook de sleutel van de code.

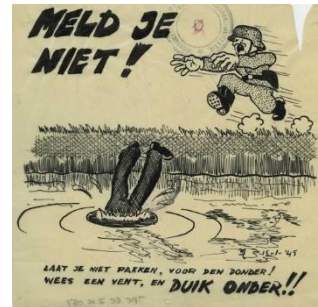

Het lokale verzet liet zich niet breken door de moorden op Gerben Ypma en Tjalke van der Wal. Noodgedwongen verdwenen Theunis de Vries, Wiebe Munniksmä en Johannes Hoekstra van het toneel. De rollen van Anne Osinga en Winus Steenhuizen werden groter. Nieuwkomers waren naast Siemen de Jong, onder andere zijn chef-staf, de onderwijzer Johannes Jacobus de Koningh (1906-1983) die toen waarschijnlijk ondergedoken was in Koudum, de geboorteplaats van zijn vrouw.

Ypma werd als rayonhoofd van de LO opgevolgd door Sierp Praamsma van Bolsward die tevens stafid ‘verbindingen’ werd van de NBS district IV. Hij had de koeriersters onder zijn hoede. Praamsma schreef kort na de bevrijding een verslag dat lang alleen in kleine kring bekend was, waarin hij onder andere ingaat op de organisatie van de regionale NBS en op wapendroppingen. Hij noemt het aantal van 250 veelal oud-militairen die zich in september 1944 voor de latere NBS hebben aangemeld en stelt 800 onderduikers onder zijn hoede te hebben in zijn rayon de Zuidwesthoek tussen Workum en Balk.

Koudumers in strafkamp Wilhelmshaven in 1945

Vanaf mei 1943 werden jongens en mannen tussen 18 en 35 jaar opgeroepen voor de 'Arbeitseinsatz', de verplichte tewerkstelling in Duitsland. Je kon dat alleen ontlopen door je niet aan te melden en onder te duiken. Voor Koudumer jongens viel met de risico's te leven, als je maar op je hoede was. Verzetsman Anne Osinga stimuleerde het onderduiken en hielp bij het organiseren van een plek en voedsel. Vanaf december 1944 werd op de mannen gejaagd want in Duitsland waren arbeidskrachten nodig. Sipke Tjerkstra wist bij een razzia zijn belagers van zich af te schudden en ontkwam.

In januari 1945 kwam er opeens een golf van arrestaties van jongemannen op gang. Meteen was duidelijk dat ze waren verraden, omdat een aantal op hun schuiladres van bed was gelicht. In korte tijd werden Wieger Hobma, Jurjen Reinstra en Wim Tuchscherer opgepakt. Enkele dagen later volgde de arrestatie van Gerrit Hoekema, Jitse de Vries, Theo Bakker, en eind februari van Jelle Munniksmä. Via Staveren werden ze afgevoerd naar Leeuwarden. Verdenkingen leidden tot liquidaties door het verzet, maar na de oorlog bleek dat ze waren verraden door Douwe Pieter Muizelaar een leeftijdsgenoot en inwoner van Koudum die daartoe door de Duitsers zou zijn gedwongen.

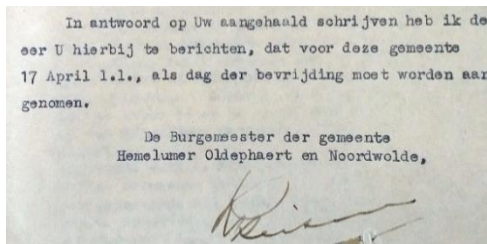
De arrestanten zagen elkaar terug in terug in Wilhelmshaven, in het beruchte kamp voor politieke gevangenen Schwarzer Weg, van waaruit ze dwangarbeid moesten verrichten bij het herstellen van de gebombardeerde marinehaven. Het barbaarse kampleven bestond kort gezegd uit vernedering, afranseling en zware dwangarbeid. En dat met te weinig en ook nog eens heel slecht eten, geen goede slaapplek, geen hygiëne en amper medische zorg. Wim Tuchscherer heeft het niet overleefd. De introverte Jurjen Reinstra ontpopte zich in het kamp als een steunpilaar voor zijn kameraden. De mannen kwamen na de bevrijding vermagerd en vervuild terug in Koudum.

Dit verhaal over de Koudumers in Wilhelmshaven is in 2020 gepubliceerd in Bulte Nijs. Het heeft een duidelijke relatie met het verhaal over de liquidaties door het verzet dat in 2022 is gepubliceerd als *It Grutte Swijen*.

De bevrijding van Koudum 17 april 1945

Voor Koudum is 17 april 1945

Bevrijdingsdag, getuige ook de brief van burgemeester Reitsma aan de Commissaris der Koningin in Friesland. Op 12 april kwamen de bevrijders Friesland binnen, 15 april werden Leeuwarden en Sneek bevrijd, 16 april Bolsward, Workum, Hindeloopen en Staveren.

Er zijn enkele ooggetuigenverslagen van de bevrijding van Koudum.

Eisje Speerstra schreef 25 april 1945 een brief aan haar zus. Eisje werkte op het gemeentehuis en deed mee aan het verzet in Koudum: *En toen Dinsdag 17 April!!!! Onze bevrijdingsdag!!!! Wij waren 's morgens om halfnegen in de Hoofdstraat, maar we wilden niet naar kantoor. We hebben eentje van de NBS aangeklampt en die zei dat ze eerst de moffenkliek uit de distributie zouden uitzuiveren en dan mochten we weer aan 't werk gaan. We hadden dus met eere vrij. Toen hebben we maar niks anders meer gedaan dan de Canadezen opgewacht. Om een uur of tien rolden de eerste tanks Koudum binnen.*

Henk Glimmerveen was 11 toen hij van Maarssen naar Koudum kwam. Over de bevrijding van Koudum zegt hij in het boekje *Dat bolletje brood in de Bakkerstraat* o.a.: *Dat de bevrijding echt was aangebroken, bleek de volgende dag, die 17e april 1945, toen een groep Canadese soldaten met gevechtswagens het dorp binnenreed. [. .] Ze zetten hun voertuigen neer op een weilandje dicht bij het centrum van het dorp [. .] en gedroegen zich tamelijk ontspannen. Ze deelden chocola en sigaretten uit en babbelden met dorpsbewoners.*

Schilder/tekenaar **Willem Jans Dijk** woonde op Galamadammen en hield een dagboek bij. Op 18 april 1945 schreef Dijk in zijn dagboek onder andere: *Toen kwam de morgen van de 17e April en nu werd het menens. Heel het dorp liep uit en werkelijk, tegen een uur of elf rolden de eerste gevechtswagens het dorp binnen. Dat was een onvergetelijk ogenblik, het trof me diep, de chauffeur was een grote forse kerel met roodbruin gezicht, waar niets geen aandoening op te lezen stond, of het moest zijn een hautaine uitdrukking.*

Colofon

De teksten in deze brochure werden geschreven door leden van Histoarysk Koudum, te weten Jan de Vries en Jelle van der Meulen. De expositiecommissie bestond verder uit Sytske Dijkstra, Tineke Munniksma en Els Runia.

De expositiecommissie bedankt het Kazemattenmuseum en Warkums Erfskip voor hun medewerking aan de expositie en danken ook het Vrijheidsmuseum (Groesbeek) voor het toesturen van de scans van het Artsenblad van 15 januari 1943. Ook particulieren zijn we dankbaar voor het beschikbaar stellen van materiaal en verhalen.

Deze brochure en de expositie van Histoarysk Koudum in Galerie Lytse Skientme werden mede mogelijk gemaakt door:

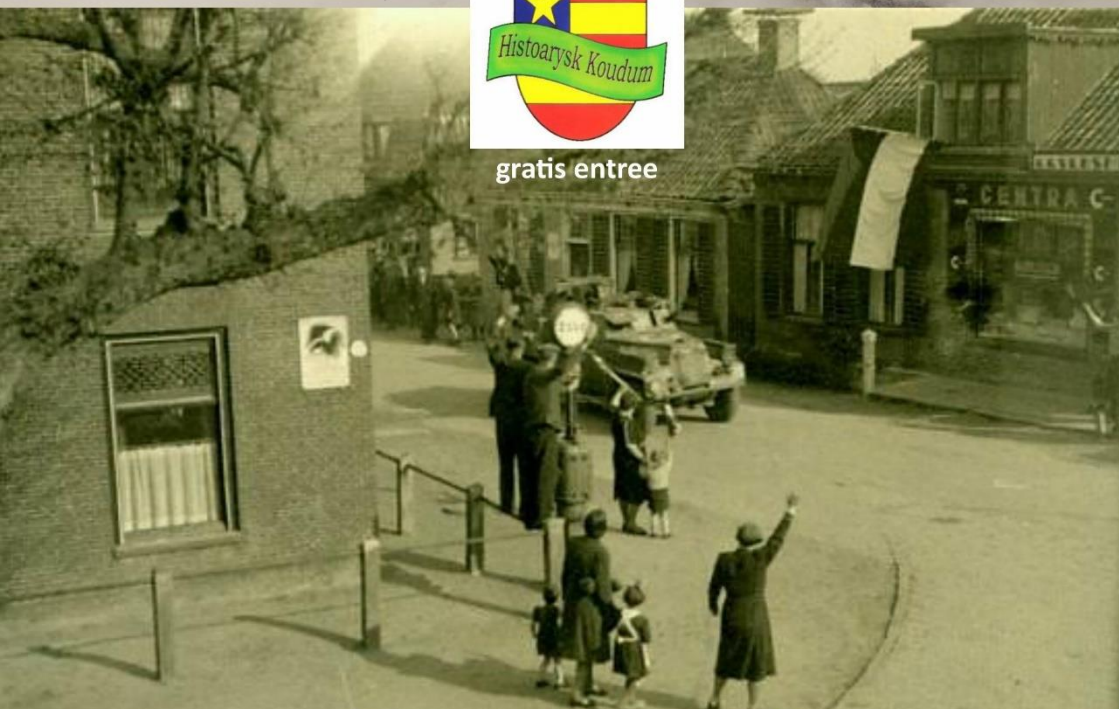

EXPOSITIE

KOUDUMER VERHALEN UIT DE TWEEDE WERELDOORLOG

gratis entree

16 januari – 15 februari 2025

donderdag, vrijdag, zaterdag 13 – 17 uur

Galerie Lytse Skientme, Hoofdstraat 26, Koudum